

6. Конституции государств Европы / под общ. ред. Окунькова Л.А. – М.: Норма, 2001. – 824 с.
7. Баренбойм П.Д. Взаимоотношения президента и конгресса США и буржуазная теория разделения властей / П.Д. Баренбойм, Н.Н. Деев. // Правоведение. Известия вузов. – 1980. – №1. – С. 81-86.
8. Гарнер Д. Великобритания. Центральное и местное управление / Д. Гарнер. – М.: Прогресс, 1984. – 367 с.
9. Хессе К. Основы конституционного права ФРГ / Конрад Хессе – М.: Юридическая литература, 1981. – 368 с.
10. Стародубский Б.А. «Рационализация» парламентарной системы в капиталистических странах Европы / Борис Абрамович Стародубский // Советское государство и право. – 1984. – №7. – С. 105-112.
11. Шаповал В.М. Конституційний механізм державної влади в незалежній Україні: політико-правові проблеми організації виконавчої влади / Володимир Миколайович Шаповал // Право України. – 1997. – №1. – С. 30-34.
12. Копейчиков В.В. Організація державної влади і розробка нової Конституції України / Володимир Володимирович Копейчиков // Вісник Академії правових наук України. – 1995. – №3. – С. 15-21.
13. Погорілко В.Ф. Актуальні проблеми реформування державної влади в Україні / Віктор Федорович Погорілко // Вісник Академії правових наук України. – 1995. – №3. – С. 21-27.
14. Цвік М.В. Конституційні проблеми розподілу властей (деякі загально-теоретичні аспекти / М.В. Цвік // Вісник Академії правових наук України. – 1993. – №1. – С. 60-68.

УДК 342.265.2 (477)

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

Шевчук І.М., к.пед.н., доцент

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті досліджено особливості судового конституційного контролю в Україні. Визначено поняття та ознаки судового конституційного контролю. Здійснено аналіз і класифікацію повноважень Конституційного Суду України, у яких реалізується функція конституційного контролю.

Ключові слова: судовий конституційний контроль, Конституційний Суд України, Конституція України, офіційне тлумачення, міжнародний договір.

Шевчук И.Н. ОСОБЕННОСТИ СУДЕБНОГО КОНСТИТУЦИОННОГО КОНТРОЛЯ В УКРАИНЕ / Восточноевропейский национальный университет имени Лесы Украинки, Украина

В статье исследованы особенности судебного конституционного контроля в Украине. Определено понятие и признаки судебного конституционного контроля в Украине. Осуществлены анализ и классификация полномочий Конституционного Суда Украины, в которых реализуется функция конституционного контроля.

Ключевые слова: судебный конституционный контроль, Конституционный Суд Украины, Конституция Украины, официальное толкование, международный договор.

Shevchuk I.M. PECULIARITIES OF JUDICIAL CONSTITUTIONAL CONTROL IN UKRAINE / Lesya Ukrainka Eastern european national university, Ukraine

Within the article the author examines the peculiarities of judicial constitutional control in Ukraine. The concepts and features of judicial constitutional control are defined. The credentials of the Constitutional Court of (implemented in the function of constitutional review) are analysed and classified.

The author states that the essence of judicial constitutional control is not only in the determination and monitoring of the regulations and laws compliance with the constitution, but also in resolving disputes about jurisdiction of state authorities and in interpretation of the constitution and laws. Judicial constitutional

control includes regulatory control, the official interpretation of the Constitution and laws of Ukraine and resolving constitutional disputes.

The author notes that judicial constitutional control over the procedure timing includes preliminary (preventive) and subsequent (repressive). Preliminary constitutional control, refers to a legal act which is still being developed and is not enforceable, and the subsequent control is implied when such inspection is carried out after the act has been adopted.

It is shown that preliminary constitutional control in Ukraine according to the Constitution of Ukraine only applies to two categories of acts: the international agreements introduced to the Verkhovna Rada of Ukraine to provide agreement on their binding and laws amending the Constitution of Ukraine. The subsequent constitutional control is performed by the Constitutional Court of Ukraine in terms of the conformity of currently valid International agreements of the Constitution of Ukraine, the constitutionality of laws and other legal acts of the Verkhovna Rada of Ukraine, acts of the President of Ukraine, acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine, legal acts of the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea and control over the activities of public authorities.

The author suggests changes to the law of Ukraine "On the Constitutional Court of Ukraine", namely, the law should clearly define the list of regulations that may be the object of constitutional control in terms of their compliance with the Constitution of Ukraine; ensure that preliminary constitutional control refers not only to the acts on referendum holding but also to the issues submitted to the referendum.

Key words: judicial constitutional control, the Constitutional Court of Ukraine, Constitution of Ukraine, the official interpretation, an international treaty.

В Україні визнається і діє принцип верховенства права, Конституція України має найвищу юридичну силу. Однак часто органи державної влади приймають акти, що не відповідають Конституції та законам України, а також виникають спірні ситуації у сфері застосування Основного Закону та поточного законодавства. Вирішення таких проблем знаходиться в компетенції органів конституційного контролю, які повинні гарантувати верховенство Конституції України та забезпечити конституційну законність на основі принципу верховенства права. В Україні таким спеціалізованим інститутом забезпечення конституційної законності є Конституційний Суд України.

Дослідженню окремих теоретичних та практичних аспектів функціонування конституційного контролю в Україні приділяли увагу такі вітчизняні вчені-правознавці, як: В.О. Гергелійник, В.М. Кампо, М.Д. Савенко, А.О. Селіванов, В.Є. Скомороха, І.Д. Сліденко, А.В. Портнов, В.Я. Тацій, М.В. Тесленко, В.П. Тихий, П.М. Ткачук, С.В. Шевчук, Т.О. Цимбалістий, В.М. Шаповал та ін. Цією проблематикою займалися також зарубіжні вчені: А. Бланкенагель, Ф. Батейлер, Г. Галмаї, М.В. Вітрук, Б.С. Ебзеев, В.В. Лазарев, Т.І. Овсепян, Т.Я. Хабрієва та ін.

Метою цієї статті є з'ясування сутності та особливостей судового конституційного контролю в Україні та визначення можливостей його вдосконалення.

Термін "контроль" походить від французького *contrôle*, що означає подвійний список. З філософської точки зору соціальний контроль це – використання різних соціальних інститутів і засобів для виявлення тенденцій змін у розвитку суспільних відносин та їх регулювання [1, 306]. Соціальний контроль забезпечує сталість і розвиток соціальної системи, управління людьми, групами, інститутами, які входять до цієї системи.

У юридичній літературі судовий конституційний контроль розглядається в широкому і вузькому розумінні. У вузькому розумінні, як функція судів загальної або спеціальної юрисдикції щодо визначення конституційності певного кола нормативно-правових актів [2, 278]; як здійснювана судовими органами перевірка нормативних актів з точки зору їхньої відповідності конституції [3, 160].

Іншої точки зору дотримується М.Д. Савенко, який вважає судовий конституційний контроль діяльністю компетентних судових та/або спеціалізованих судових органів щодо перевірки, оцінки, визначення відповідності законів, інших нормативно-правових актів Конституції і вирішення питання про їх застосування або щодо їх конституційності, яка здійснюється у формі судочинства і спрямована на забезпечення правової охорони Конституції, встановлених нею основ конституційного ладу, прав і свобод людини і громадянина, конституційної законності [4, 180].

Широке трактування судового конституційного контролю дає Б.С. Ебзеев, який зазначає, що це офіційна діяльність спеціально уповноважених конституцією та законами органів, щодо здійснення ними своїх повноважень за допомогою особливої процедури з метою захисту основ

конституційного ладу, основних прав і свобод людини і громадянина, забезпечення верховенства і прямої дії конституції на всій території держави, запобігання появі в правовій системі неконституційних актів, офіційного тлумачення конституції [5, 82]. Сутність судового конституційного контролю, полягає не лише у вирішенні питання щодо відповідності правових актів конституції, контролю за відповідністю законів конституції, але й у вирішенні спорів про компетенцію між органами державної влади, тлумачення конституції і законів. Конституційний контроль включає в себе нормативний контроль, офіційне тлумачення Конституції і законів України та вирішення конституційних спорів.

До найбільш суттєвих ознак судового конституційного контролю пропонуємо віднести наступні: є підвидом соціального контролю; здійснюється Конституційним Судом України за спеціальними процедурами, які регламентуються Конституцією України та законом "Про Конституційний Суд України"; здійснюється не за власною ініціативою Конституційного Суду України, а за зверненням уповноважених на це суб'єктів; включає в себе нормативний контроль, тлумачення конституції і законів та вирішення конституційних спорів; рішення та висновки прийняті за результатами розгляду справ є остаточними і оскарженню не підлягають.

Судовий конституційний контроль реалізується Конституційним Судом України в наступних його повноваженнях: 1) у сфері визначення конституційності правових актів: вирішення питань про відповідність Конституції України законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість; надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України; 2) у сфері дострокового припинення повноважень вищих посадових осіб або представницьких органів державної влади: надання висновку про порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України при вирішенні питання про дострокове припинення її повноважень Верховною Радою України; надання висновку щодо додержання процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту; 3) офіційне тлумачення Конституції України та законів України.

Судовий конституційний контроль за часом проведення поділяється на попередній (превентивний) і наступний (репресивний). Попереднім називають конституційний контроль, що поширюється на правовий акт, який ще розробляється й не вступив у законну силу, і наступний контроль, коли така перевірка здійснюється після прийняття акта.

Ст.150 Конституції України вказує, що функцію конституційного контролю в Україні здійснює Конституційний Суд України [6]. Рішенням Конституційного Суду України № 8-рп/1998 від 9 червня 1998 року (справа щодо внесення змін до Конституції України) визначено, що, перевірка законопроекту про внесення змін до Основного Закону на відповідність вимогам статей 157 і 158 Конституції України є попереднім (превентивним) конституційним контролем, тоді як перевірка конституційності чинних правових актів є наступним контролем з боку Суду [7].

Попередній конституційний контроль в Україні відповідно до Конституції України поширюється лише на дві категорії актів: на міжнародні договори, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість та на законопроекти про внесення змін до Конституції України.

Згідно зі ст.159 Конституції України законопроект про внесення змін до Основного Закону розглядається Верховною Радою України за наявності висновку Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту вимогам статей 157 і 158 Конституції. Відповідно до положень Конституції України висновок Конституційного Суду України має бути надано до початку розгляду законопроекту про внесення змін до Конституції України на пленарному засіданні Верховної Ради України [8].

Законопроект, який, за висновком Конституційного Суду України, відповідав вимогам статей 157 і 158 Конституції України і до якого було внесено поправки під час розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради України, підлягає також перевірці Конституційним Судом України щодо відповідності цього законопроекту вимогам зазначених статей

Конституції України перед прийняттям його як закону про внесення змін до Конституції України.

Рішенням Конституційного Суду України № 8-рп/1998 від 9 червня 1998 року (справа щодо внесення змін до Конституції України) визначено, що лише Верховна Рада України може звернутись до Конституційного Суду України з питань надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України [7]. Проте форма таких звернень потребує законодавчого врегулювання.

Після прийняття Верховною Радою України закону про внесення змін до Конституції України, він може бути предметом наступного конституційного контролю. Конституційний Суд України в Рішенні від 26 червня 2008 року № 13-рп/2008 (у справі про повноваження Конституційного Суду України) дійшов висновку, що Конституційний Суд України повинен здійснювати наступний конституційний контроль і щодо закону про внесення змін до Конституції України після набрання ним чинності, оскільки відсутність судового контролю за процедурою його розгляду та ухвалення, визначеною в розділі XIII Конституції України, може мати наслідком обмеження чи скасування прав і свобод людини і громадянина, ліквідацію незалежності чи порушення територіальної цілісності України або зміну конституційного ладу в спосіб, що не передбачений Основним Законом України (абзац третій підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини) [9].

Згідно зі ст.86 Закону України "Про Конституційний Суд України" Конституційний Суд України розглядає справи і дає висновки щодо конституційності міжнародних договорів України, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість [6]. Ці питання розглядаються Конституційним Судом України за конституційним поданням Президента України, Кабінету Міністрів України до прийняття Верховною Радою України відповідного закону. Відкриття конституційного провадження в цих справах зупиняє розгляд Верховною Радою України питання щодо надання згоди на їх обов'язковість. Проте, якщо на обов'язковість цього договору буде надана згода Верховної Ради України і він набере чинності, то відповідно до ч.1 ст.151 Конституції України цей акт знову може стати об'єктом конституційного контролю в Конституційному Суді України, але вже наступного (репресивного). Н. Сергієнко зазначає, що поєднання обох видів контролю є найбільш оптимальним вирішенням проблеми контролю конституційності міжнародних договорів, оскільки надає органам конституційної юрисдикції держав можливість підтримувати належний рівень стабільності національної правової системи [10, 51-52]. Попередній конституційний контроль дозволяє уникнути проблем, які можуть виникнути для держави у випадку визнання неконституційним міжнародного договору, що набув чинності і за яким держава виконує певні зобов'язання.

Одним з основних завдань Конституційного Суду України є гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України. На виконання цього завдання Конституційний Суд України здійснює наступний (репресивний) контроль, тобто встановлює відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів, законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та здійснює контроль за діяльністю органів державної влади.

Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) законів та інших правових актів з точки зору як матеріальної (змістовної) їх перевірки та формальної (перевірки відповідності встановленій Конституцією України процедури їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності).

Згідно зі ст.15 закону України "Про Конституційний Суд України" підставами для прийняття Конституційним Судом України рішення щодо неконституційності правових актів повністю чи в їх окремих частинах є: невідповідність Конституції України, порушення встановленої Конституцією України процедури їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності, перевищення конституційних повноважень при їх прийнятті [6].

Ю.А. Тихомиров виділяє наступні критерії відповідності правових актів конституції: а) відображення конституційних ідей та принципів; б) правильне використання конституційних понять і термінів; в) прийняття акта повноважним суб'єктом; г) урахування місця акта в

правовій системі і вимог до його форми; г) дотримання встановленої процедури підготовки, прийняття і набрання актом чинності; з) кореляція змісту норм правового акта і норм конституції; є) усталеність правозастосовного тлумачення і роз'яснення змісту правових норм [11, 37]. Термін "відповідність правових актів конституції" означає те, що такі акти повинні прийматися на основі та в порядку, визначеному Конституцією України, на реалізацію та конкретизацію її положень та узгоджуватися з її змістом та конституційними цінностями.

Порушення встановленої Конституцією України процедури розгляду, ухвалення або набрання чинності правовими актами встановлюється, головним чином, за допомогою двох критеріїв. Перший – процесуально-процедурний; він означає перевірку Конституційним Судом України відповідності вимогам Конституції України процедури прийняття, підпису, надрукування і введення в дію оцінюваного акта. Другий – це критерій належної форми нормативного акта. Тобто, по-перше, його форма повинна відповідати тому виду актів, які може приймати відповідний орган державної влади і, по-друге, форма акта має відповідати його змісту залежно від предмета, обсягу та мети правового регулювання [12, 91]. У пункті 3.2 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України № 20-рп/2009 від 10 вересня 2009 року зазначено, що закон України "Про тимчасові слідчі комісії, спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України" був офіційно опублікований за датою його першого прийняття 15 січня 2009 року, а не повторного розгляду – 3 березня 2009 року, та без підпису Голови Верховної Ради України. Отже, відсутність під текстом Закону, прийнятого за результатами повторного розгляду, належної дати та підпису Голови Верховної Ради України є порушенням встановленої частиною четвертою статті 94 Основного Закону України процедури набрання ним чинності, що відповідно до частини першої статті 152 Конституції України є підставою для визнання закону неконституційним повністю [13].

Для констатації перевищення конституційних повноважень при прийнятті акта необхідно встановити: чи входять питання, врегульовані даним нормативно-правовим актом, до сфери повноважень певної гілки влади, державного органу чи посадової особи; якщо це повноваження є делегованим, то чи не порушив Конституцію України (перевищивши свої конституційні повноваження) орган, що їх делегував; чи не був прийнятий акт суб'єктом одноособово, коли для цього передбачено узгодження дій декількох суб'єктів; повноваження з прийняття акта повинні бути чітко визначені в законодавстві, а не виводитися із загального його змісту чи з правового статусу або соціального призначення державного органу, посадової особи; у будь-якому разі остаточним і вирішальним мірилом оцінки повинні бути нормативні приписи Основного Закону України, а не положення законів або підзаконних актів [14, 29].

Перевірці відповідності Конституції України (конституційності) підлягають лише ті закони та інші правові акти, які набрали чинності, тобто оцінка законів та інших правових актів здійснюється Конституційним Судом України тільки в порядку наступного конституційного судового контролю. Виходячи із принципу поділу влади (ст.6 Конституції України), повноваження Конституційного Суду України не дозволяють йому втручатись в стадії правотворчого (законодавчого) процесу, здійснювати попередній контроль.

У пункті 5 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України № 8-рп/2002 від 7 травня 2002 року (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб) зазначено, що Суд не уповноважений вирішувати питання щодо законності актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, а також інші питання, віднесені до компетенції судів загальної юрисдикції (ст.14 Закону України "Про Конституційний Суд України"). Постанови Верховної Ради України, укази і розпорядження Президента України є підзаконними актами (ст.91; ч.3 ст.106 Конституції України), тобто такими, що приймаються на основі та на виконання Конституції і законів України і мають відповідати їм. Тому вони можуть перевірятися на відповідність не тільки Конституції, а й законам України. Перевірка законності зазначених актів є функцією судів загальної юрисдикції. У разі виникнення питання щодо їх конституційності починає діяти механізм, передбачений ст.150 Конституції України [15].

Конституційному контролю не підлягають закони України, прийняті на референдумі. Конституційний Суд України лише розглядає питання щодо конституційності правових актів Верховної Ради України, актів Президента України та правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим про призначення виборів, всеукраїнського референдуму чи

місцевого референдуму в Автономній Республіці Крим. Необхідно було б у законодавстві передбачити обов'язковий попередній контроль питань, які виносяться на всеукраїнський референдум, що дозволило б запобігти правових колізій.

Наступний конституційний контроль здійснюється Конституційним Судом України щодо чинних міжнародних договорів України. У разі дачі висновків про невідповідність міжнародного договору Конституції України Конституційний Суд України в цьому ж провадженні вирішує також питання щодо неконституційності цього договору чи його окремих частин. Об'єктами розгляду на предмет конституційності в Конституційному Суді України можуть бути також правові акти про набрання міжнародним договором чинності. Під час розгляду справи щодо конституційності правового акта Конституційний Суд України одночасно дає висновок щодо конституційності міжнародного договору України, що набрав чинності за цим правовим актом. Наприклад, рішенням № 9-рп/2000 від 12 липня 2000 року (справа про ратифікацію Хартії про мови, 1992 р. Конституційний Суд України визнав таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), Закон України "Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, 1992 р." від 24 грудня 1999 року № 1350-XIV у зв'язку з порушенням конституційно встановлених правил підписання та офіційного оприлюднення законів України (стаття 94 Конституції України), і зазначені питання не були предметом розгляду Конституційного Суду України [16]. При розгляді даної категорії справ особлива відповідальність покладається на Конституційний Суд України, оскільки при здійсненні перевірки конституційності міжнародних договорів висновок стосуватиметься не лише України, а й іноземних держав.

Судовий конституційний контроль служить забезпеченню верховенства і прямої дії Конституції України на всій території держави, запобігає появі неконституційних актів, забезпечує конституційну законність та безпосередньо пов'язаний з тлумаченням норм Конституції та законів України. Захист конституційних цінностей, які закріплені у Конституції України є сутністю та змістом судового конституційного контролю. Судовий конституційний контроль включає в себе нормативний контроль, офіційне тлумачення Конституції і законів України та вирішення конституційних спорів. Для забезпечення ефективності судового конституційного контролю необхідно внести зміни до закону України "Про Конституційний Суд України", а саме в законі потрібно чітко визначити перелік нормативно-правових актів, які можуть бути об'єктом конституційного контролю на предмет їхньої відповідності Конституції України; передбачити обов'язковість попереднього конституційного контролю не лише для актів про призначення референдуму, але й питань, які виносяться на референдум.

ЛІТЕРАТУРА

1. Філософський словник / за ред. В.І. Шинкарука. – 2-е, вид., перероб. і доп. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
2. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – Т. 3. – К.: Укр. енцикл., 1998. – С. 278.
3. Сравнительное конституционное право / Е.Б. Абросимова, Т.А. Васильева, Л.Д. Владимирова, Н.С. Крылова, и др.; редкол.: Ковлер А.И., Чиркин В.Е. (отв. ред.), Юдин Ю.А. – М.: Манускрипт, 1996. – 730 с.
4. Савенко М. Д. Конституційний контроль змін до Конституції України / М.Д. Савенко // Вісник Конституційного Суду України. – 2011. – № 4-5. – С. 179-184.
5. Эбзеев Б.С. Конституционный Суд РФ – судебный орган конституционного контроля / Б.С. Эбзеев // Вестник Конституционного Суда РФ. – 1995. – № 2-3. – С. 82-90.
6. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16 жовтня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.
7. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України (справа щодо внесення змін до Конституції України):

рішення Конституційного Суду України від 9 червня 1998 року № 8-рп/1998 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 23. – Ст. 118.

9. Рішення у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення підпункту 1 пункту 3 розділу IV Закону України "Про Конституційний Суд України" (в редакції Закону України від 4 серпня 2006 року № 79-V) (справа про повноваження Конституційного Суду України): рішення Конституційного Суду України від 26 червня 2008 року № 13-рп/2008 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 52. – Ст. 1742.
10. Сергієнко Н. Міжнародні договори у практиці органів конституційної юрисдикції європейських держав: контроль конституційності положень міжнародно – правових актів / Н. Сергієнко // Вісник Конституційного Суду України. – 2007. – № 1. – С. 45-57.
11. Тихомиров Ю.А. Критерии конституционности правовых актов / Ю.А. Тихомиров // Вестник Конституционного Суда Российской Федерации. – 1996. – № 6. – С. 35-41.
12. Цимбалістий Т.О. Конституційна юстиція в Україні: навч. пос. / Т.О. Цимбалістий. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 200 с.
13. Рішення у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про тимчасові слідчі комісії, спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України": рішення Конституційного Суду України від 10 вересня 2009 року № 20-рп/2009 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 72. – Ст. 2488.
14. Ткаченко Ю.В. Підстави і критерії визнання конституційності нормативно-правових актів / Ю.В. Ткаченко // Право України. – 2000. – № 9. – С. 26-30.
15. Рішення у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої статті 124 Конституції України (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб): рішення Конституційного Суду України від 7 травня 2002 року № 8-рп/2002 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 20. – Ст. 993.
16. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, 1992 р." (справа про ратифікацію Хартії про мови, 1992 р.): рішення Конституційного Суду України від 12 липня 2000 року № 9-рп/2000 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 29. – Ст. 1232.